

LBRIS

We know
books

 **DARUL LUI
HUMBOLDT**

Saul Bellow

Traducere din limba engleză și note
ANTOANETA RALIAN

LITERA
București

Humboldt's Gift

Saul Bellow

Copyright © 1973, 1974, 1975 The Estate of Saul Bellow

Toate drepturile rezervate

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Darul lui Humboldt

Saul Bellow

Copyright © 2023 Grup Media Litera

pentru ediția în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Corector: Ionel Palade

Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BELLOW, SAUL

Darul lui Humboldt / Saul Bellow; trad. din lb. engleză

și note: Antoaneta Ralian. – București: Litera, 2023

ISBN 978-606-33-9597-0

I. Ralian, Antoaneta (trad.; note)

821.111

Culegerea de balade publicată de Von Humboldt Fleisher prin anii '30 a avut un succes răsunător chiar de la bun început. Humboldt părea să fie poetul pe care-l așteptase întreaga omenire. Pot să vă spun că, în Midwest, pe unde mă aflam atunci, și eu îl așteptasem cu emoții arzătoare. Scriitor de avangardă, primul dintr-o nouă generație, Humboldt era un bărbat frumos, blond, solid, serios, spiritual și cultivat. Avea toate aceste calități. Nu a existat ziar să nu-i recenzeze cartea. Fotografia i-a apărut în *Time*, neînsoțită de cuvinte jignitoare, și în *Newsweek*, însoțită de cuvinte elogioase. Am citit cu entuziasm *Baladele Arlechinului*. Eram student la Universitatea din Wisconsin și, zi și noapte, gândul nu-mi stătea decât la literatură. Humboldt mi-a revelat căi noi de realizare. Eram în extaz, îi invidiam norocul, talentul, faima și, în luna mai, am plecat în Est ca să-l pot vedea – eventual să încerc chiar o apropiere de dânsul. Autocarul de cursă lungă, de pe ruta Scranton, a făcut drumul în vreo cincizeci de ore. Dar n-avea importanță. Geamurile erau deschise și până atunci nu văzusem niciodată munți adevărați. Copacii înmuguriseră. Totul arăta ca în *Pastorală* lui Beethoven, simțeam înăuntrul meu o ploaie de verde proaspăt. Și Manhattanul era frumos. Am închiriat o casă cu trei dolari pe săptămână și mi-am găsit și o slujbă. Colindam din casă-n casă și vindeam perii Fuller. Tot ce vedeam în jur îmi înfierbânta sângele. I-am scris lui Humboldt o lungă scrisoare de admirație

și am fost invitat în Greenwich Village, la o discuție de idei și de literatură. Locuia pe Bedford Street, lângă Chumley. M-a servit întâi cu o cafea, după care mi-a turnat gin în aceeași ceașcă.

– Ești un tip destul de frumușel, Charlie, mi-a zis. Puțin cam închis în tine, nu? Cred c-o să chelești devreme. Și ce ochi mari, frumoși și plini de duioșie! Dar ești realmente îndrăgostit de literatură și asta-i lucrul cel mai important. Ai sensibilitate.

Humboldt a fost un pionier în folosirea acestui cuvânt. Mai târziu, noțiunea de sensibilitate a făcut carieră.

S-a purtat foarte amabil cu mine. M-a prezentat diferitelor persoane din Greenwich Village și mi-a aranjat să recenez câteva cărți. L-am iubit întotdeauna pe Humboldt.

Succesul lui a ținut vreo zece ani. Către sfârșitul deceniului patru a început să apună. Prin cincizeci și ceva am ajuns eu însumi celebru. Ba, am făcut și bani grei. Ah, banii, banii! Humboldt făcuse din bani un argument împotriva mea. În ultimii lui ani de viață, în perioadele când în ciuda depresiei psihice mai putea totuși vorbi, sau când nu se afla închis la azilul de nebuni, cutreiera New Yorkul improșcând cuvinte amare la adresa mea și a „milionului meu de dolari“.

– Să luăm cazul lui Charlie Citrine, zicea. A picat din Madison, Wisconsin, și a bătut la ușa mea. Acum stă pe un milion de dolari. Ce fel de scriitor sau intelectual poate face atâta bănet? Un Keynes? De acord. Dar Keynes e o figură mondială. Un geniu în probleme economice, un prinț în Bloomsbury, perora Humboldt. Și, pe deasupra, însurat cu o balerină rusă. Așa că-i normal să-i curgă banii. Dar cine naiba-i Citrine ca să-și umfle punga? Pe vremuri eram prieteni la cataramă, urma Humboldt, grăind adevărul adevărat. Dar e ceva putred cu individul ăsta. Și după ce-a făcut atâtea lovele, de ce s-a dat la fund? Ce caută la Chicago? Se teme să nu i se dibuiască urma?

Ori de câte ori mintea îi era destul de limpede, își folosea talentele ca să lovească în mine. Și o făcea copios.

Dar nu banii erau țelul meu. Zău că nu; aspirația mea era să fac bine. Muream să făuresc binele. Jindul ăsta către bine își trăgea seva din chiar germenii vechiului și ciudatului meu simț al existenței – cufundat în abisurile lunecoase ale vieții, băjbăiam cu fervoare și deznădejde după un sens; o faptură

omenească acut conștientă de văluri pictate, de Maya, de catedralele cu vitralii multicolore maculând alba radiație a eternității, fremătând în intensitatea infinitului și așa mai departe. Eram nebun după lucruri de felul ăsta. Și Humboldt o știa, de bună seamă, dar spre sfârșitul vieții nu-și putea îngădui să-mi acorde nici un dram de înțelegere. Bolnav și îndurerat, nu m-ar fi cruțat pentru nimic în lume. Accentua cât putea contradicția dintre vălurile pictate și banii grei. Dar sumele pe care le câștigam eu veneau de la sine. Le confecționa capitalismul din anumite rațiuni ale lui, comice și obscure. Le confecționa omenirea. Ieri am citit în *Wall Street Journal* un articol despre melancolia opulenței: „Niciodată în cele cinci milenii de istorie cunoscută a omului nu au existat atâția mari bogătași“. Mințile modelate de cinci milenii de lipsuri sunt acum deformate. Inima nu poate fi receptivă la un asemenea gen de schimbare. Uneori, pur și simplu refuză să o accepte.

Prin anii '20, puștii din Chicago scotoceau după comori în zăpada dezghețată din luna martie. La bordura trotuarelor se înălțau nămeți murdare, iar când se topeau, și apa se revărsa în șuvoaie strălucitoare în rigole, puteai descoperi o pradă fascinantă: dopuri de sticle, roțițe dințate de la motoare, bănuți cu cap de indian. Și în primăvara trecută, deși acum sunt om în toată firea, m-am pomenit coborând de pe trotuar și urmărind cu atenție bordura. Pentru ce? Ce făceam? Să zicem că aș fi găsit un bănuț. Să zicem că aș fi găsit o monedă de cincizeci de cenți. Ei, și? Nu știu cum de se redeșteptase în mine sufletul copilului, dar cert e că se redeșteptase. Toate se topeau. Gheața, discreția, maturitatea. Ce-ar fi spus Humboldt despre așa ceva?

Când mi se aduceau la cunoștință remarcile calomnioase ale lui Humboldt la adresa mea, mă trezeam de multe ori dându-i dreptate.

– Lui Citrine i-au conferit premiul Pulitzer pentru cartea lui despre Wilson și Tumulty. Premiul Pulitzer e bun pentru fraieri – pentru tonți. E-un premiu bun doar să stârnească publicitatea în niște gazete de paie, acordat de o bandă de escroci și agramați. Ajungi un Pulitzer ambulant și, când crăpi, primele cuvinte din necrolog sună așa: „S-a stins un

deținător al premiului Pulitzer“. (Aici are dreptate, îmi ziceam eu.) Și Charlie are două premii Pulitzer, îi dădea înainte Humboldt. Unul pentru pelteaua aia de piesă a lui, care i-a adus o avere pe Broadway. Plus drepturile de ecranizare. Primea un procent din încasările globale. N-am să afirm că era propriu-zis un plagiat, dar a furat ceva de la mine – personalitatea mea. A turnat în eroul lui personalitatea mea.

Chiar și în aceasta, deși sună exagerat, există poate un sâmbure de adevăr.

Humboldt era un admirabil vorbitor, îți trântea câte un fervent monolog nonstop, improviză de minune și se dovedea un detractor de mare clasă. Să fii înjurat de Humboldt era într-adevăr un soi de privilegiu. Ca și cum ai fi fost subiectul unui portret cu două nasuri de Picasso, sau un pui eviscerat de Soutine. Banii îl inspirau întotdeauna. Adora să vorbească despre bogătași. Crescut în presa de scandal newyorkeză, povestea adeseori despre scandalurile de aur din anii trecuți. Peaches și Daddy Browning, Harry Thaw și Evelyn Nesbitt, plus Epoca Jazului, Scott Fitzgerald și Superbogătași. Cunoștea toate „moștenitoarele“ lui Henry James. A existat o perioadă când el însuși ticluise o serie de planuri amuzante pentru a face avere. Adevărata lui bogăție era însă cea literară. Citise mii de cărți. Spunea că istoria e un coșmar pe parcursul căruia încerca să smulgă o noapte de odihnă. Insomniile îl făcuseră și mai învățat, în adâncul nopții citea tomuri voluminoase – Marx și Sombart, Toynbee, Rostovțev, Freud. Când vorbea despre avere, era în măsură să compare faimosul *luxus* roman cu bogățiile protestanților americani. În general, în discuții ajungea la evrei – evreii lui Joyce, cei cu jobene de mătase, care dau târcoale Bursei. Și încheia cu țeasta sau cu masca mortuară turnată în aur a lui Agamemnon, dezgropată de Schliemann. Da, Humboldt se pricepea să vorbească.

Tatăl lui, un emigrant evreu din Ungaria, făcuse parte din cavaleria lui Pershing în Chihuahua, și-l vânase pe Pancho Villa într-un Mexic populat de târfe și de cai (cu totul diferit de tatăl meu, un omuleț politico, care se ferea de chestii din astea). Bătrânul lui se avântase în America. Humboldt vorbea de cizme, goarne și bivuacuri. Mai târziu acestea se preschimbaseră în

limuzine, hoteluri de lux, palate în Florida. Tatăl lui locuise la Chicago în timpul perioadei de *boom*. Se ocupase cu vânzări de terenuri și avea în permanență un apartament la Edgewater Beach Hotel. În timpul verii, îl aducea acolo și pe fiu-său. Humboldt cunoștea bine orașul Chicago. În zilele de glorie ale lui Hack Wilson și Woody English, Fleisherii aveau o lojă permanentă la Wrigley Field. La meciuri se duceau într-un automobil Pierce-Arrow sau Hispano-Suiza (Humboldt era mort după mașini). Și mai existau o serie întregă de încântătoare fete de la John Held Jr., fete frumoase cu lenjerie colantă. Și whisky și gangsteri și băncile din strada La Salle, întunecoasă ca iadul și străjuită de coloane, păstrând fondurile căilor ferate și fondurile industriilor de carne de porc și de secerătoare mecanice, ferecate în seifuri de oțel. Despre acest Chicago eu habar n-aveam când am sosit de la Appleton. În timp ce eu mă jucam cu țâncii polonezi de-a v-ați ascunselea pe sub liniile trenurilor suspendate, Humboldt se ghiftuia la „Henrici“ cu doboș-tort în straturi de nucă de cocos și cremă de nalbă. Eu, unul, n-am văzut nici până azi interiorul de la „Henrici“. O singură dată am întâlnit-o pe mama lui Humboldt în apartamentul ei sumbru de pe West End Avenue. Semăna cu el. Era tăcută, grasă, cu buze groase, înfășurată într-un halat de baie. Părul îi era alb, încâlcit și lănos, fijian. Avea pete maronii pe mâini, iar pe fața tuciuire, pete negre, mari cât ochiul. Humboldt s-a aplecat spre ea ca să-i vorbească, dar bătrâna nu i-a răspuns nimic, ci s-a uitat fix la el, cu o intensă iritare femeiască în priviri. Când am plecat de acolo, Humboldt arăta mohorât și mi-a spus:

– Îmi dădea voie să plec la Chicago cu condiția să-l spionez pe bătrân, să copiez extrasele de conturi bancare și numerele facturilor și să notez numele damelor lui. Avea de gând să-l dea în judecată. E nebună, știi. Numai că a venit crahul și toată averea lui s-a dus pe gârlă. A murit în Florida, în urma unui atac de cord.

Acesta era fondul pe care se înfiripaseră voioasele și spiritualele lui balade. Humboldt suferea de o nevroză depresivă (după propriul său diagnostic). Avea colecția întregă a operelor lui Freud și citea reviste de psihiatrie. Odată ce-ai citit *Psihopatologia vieții cotidiene*, rămâi convins că viața cotidiană

nu-i altceva decât psihopatologie, în privința asta Humboldt nu avea îndoieli. Îmi cita adesea din *Regele Lear*: „În orașe, răzmeriță; la țară, încăierări; în palate, trădare; și s-a rupt legătura dintre tată și fiu“... Accentua pe „tată și fiu“. „Tulburări nimici-toare ne urmăresc, cu neliniști, până la groapă.“

Mă rog, fapt este că acolo l-au urmărit tulburările nimici-toare pe el, acum șapte ani. Și de curând, când au fost publicate noile antologii, m-am dus în subsol la Brentano și le-am răsfoit. Poemele lui Humboldt au fost omise. Șnapanii de politicieni și de organizatori ai funeraliilor literare care au alcătuit culegerile astea n-au avut nevoie de desuetul Humboldt. Așadar, toată gândirea lui, scrierile lui, simțirea lui n-au avut nici o valoare, toate raidurile întreprinse în subtext pentru a extrage la suprafață frumosul n-au avut alt efect decât acela de a-l zdrobi pe el. A murit într-un hotel sordid din Times Square. Iar eu, un scriitor de cu totul altă factură, am rămas să-l jelesc în prosperitatea mea din Chicago.

Nobila idee de a fi un poet american l-a făcut, desigur, de multe ori pe Humboldt să se simtă un zănatic, un băietandru, un clown, un neghiob. Duceam o viață de studenți boemi într-o atmosferă de jocuri și de distracții. Poate că America nu are nevoie de artă și de miracole interioare. A avut parte de prea multe miracole exterioare. America a însemnat o operație grandioasă, cu adevărat grandioasă. Și cu cât a însemnat mai mult ea, cu atât am însemnat mai puțin noi. Așa încât Humboldt se comporta ca un cetățean excentric și caraghios. Dar din când în când se producea câte o întrerupere în excentricitatea sa, și atunci se oprea și cugeta. A încercat să se detașeze de această lume americană (și eu am încercat așa ceva). Am putut să-mi dau seama că Humboldt chibzuia la ce-i de făcut între *atunci* și *acum*, între naștere și moarte; încerca să răspundă unor anume întrebări fundamentale. Asemenea meditații nu l-au ajutat să-și îmbunătățească mintea. A făcut apel la droguri și la băutura, în cele din urmă, a trebuit să fie supus unor numeroase tratamente de șoc. Avea loc o luptă, după cum bine știa: Humboldt *versus* nebunia. Dar nebunia a fost mult mai tare.

Și mie îmi mergea destul de prost atunci când Humboldt a acționat din mormânt, ca să spun așa, și a operat o prefacere

fundamentală în viața mea. În ciuda furtunosului conflict dintre noi doi și a cincisprezece ani de înstrăinare, mi-a lăsat ceva prin testament. Am intrat în posesia unei moșteniri.

Era un tip extrem de amuzant, dar își pierdea mințile. Elementul patologic din el putea să le scape numai aceluia ce râdeau prea tare ca să mai poată observa. Humboldt, acest mare frumos rătăcitor, cu fața lui lată, blondă, acest om fermecător, fluent, adânc neliniștit, de care mă atașasem atât de puternic, trăia pătimaș tema Succesului. Firește, a murit un ratat. Ce altceva putea să rezulte din capitalizarea unor asemenea noțiuni? Eu, unul, am ținut întotdeauna în rezervă doza de cuvinte sacre. După părerea mea, Humboldt avea o listă prea lungă – Poezie, Frumusețe, Iubire, Țară Pustie, Alienare, Politică, Istorie, Inconștient. Și, desigur, Nevroză și Depresie, și astea cu literă mare. După el, cel mai mare nevrotic depresiv din America a fost Lincoln. Și Churchill, cu ceea ce numea crizele lui de melancolie câinească, era un caz clasic de nevroză depresivă.

– Ca și mine, Charlie, îmi spunea Humboldt. Dar gândește-te puțin – dacă Energia înseamnă Plăcere, iar Exuberanța înseamnă Frumusețe, nevropatul cunoaște Plăcerea și Frumosul în mai mare măsură decât oricare altul. Căci cine mai cheltuiește atâta Energie și atâta Exuberanță? Poate că e o stratagemă a Psyche-ului pentru a adânci și mai mult Depresia. N-a spus Freud că Fericirea nu-i altceva decât atenuarea Durerii? Așadar, cu cât e mai mare Durerea, cu atât mai intensă-i Fericirea. Dar toate astea au o origine anterioară, și Psyche făurește dinadins Durerea. În orice caz, Omenirea este uluită de Exuberanța și Frumusețea unor anumiți indivizi. Când un Nebun Depresiv iese din criză, el devine irezistibil. Cucerește Istoria. Crede că agravarea bolii este o tehnică secretă a Inconștientului. Cât despre faptul că marile personalități sau regii ar fi sclavii Istoriei, cred că Tolstoi s-a abătut de la acest adevăr. Nu te amăgi, regii sunt cei mai sublimi nebuni. Eroii Nevrozei Depresive sunt cei ce târâsc după ei Omenirea în ciclurile lor și-i zăpăcesc pe toți.

Bietul Humboldt nu și-a impus multă vreme ciclurile lui. Nu a devenit niciodată focarul radios al epocii sale. Depresia s-a

înstăpănit definitiv asupra-i. Alternările dintre nebunie și poezie au luat sfârșit. La trei decenii după ce *Baladele Arlechinului* îi aduseseră celebritatea, a murit de un atac de inimă într-un hotel din Strada 40, una dintre prelungirile în centru ale faimosului cartier Bowery. S-a întâmplat ca în noaptea aceea să mă aflu la New York. Sosisem acolo într-o chestiune de afaceri – adică de apă de ploaie. Nici una dintre afacerile mele nu s-a dovedit vreodată reușită. Înstrăinat de toată lumea, Humboldt își ducea zilele într-un hotel numit Ilscombe. Mai târziu, am trecut pe acolo, să arunc o privire. Asigurările sociale își plasau aici pensionarii. A murit într-o noapte de zăduf înăbușitor. Până și eu, care locuiam la Plaza, m-am simțit prost în noaptea aceea. Aerul era gros, îmbibat de monoxid de carbon. Vibrantele aparate de aer condiționat picurau lichid peste tine, în stradă. O noapte blestemată. Și a doua zi dimineată, în avionul cu reacție 727 cu care zburam îndărăt la Chicago, am deschis *Times* și am descoperit necrologul lui Humboldt.

Știam că Humboldt avea să moară curând, pentru că-l văzusem pe stradă, cu două luni înainte, și peste întreaga lui faptură se așternuse moartea. El nu mă observase. Arăta cenușiu, mătăhălos, bolnăvicios, colbuit; cumpărase un covrig uscat și-l mânca. Prânzul lui. Ascuns îndărătul unei mașini parcate, l-am urmărit. Nu m-am apropiat de el, simțeam că ar fi fost imposibil. Mă aflu și eu o dată în viața mea la New York cu o treabă serioasă, adică nu mă țineam după o fustă, ci pregăteam un articol pentru o revistă. Și chiar în acea dimineată zburasem deasupra New Yorkului, într-un convoi de elicoptere ale serviciului de Pază a Coastei, împreună cu senatorii Javits și Robert Kennedy. După aceea fusesem invitat la un dejun politic în Central Park, la Tavern on the Green, unde toate celebritățile cad în extaz când dau cu ochii unele de altele. Pe de altă parte, eram, cum se spune, „în mare formă”. Eu ori arăt bine, ori complet paradiț. Atunci, însă, știam că arăt bine. Și-apoi, aveam puntea plină și tocmai făcusem o sumedenie de cumpărături în gând, zgâindu-mă la vitrinele de pe Madison Avenue. Dacă vreo cravată Cardin sau Hermes mi-ar fi încântat ochii, aș fi putut s-o cumpăr fără să întreb de preț. Pântecel meu era perfect plat, purtam boxeri din fibre de bumbac mercerizat supraelastic

special, de opt dolari perechea. Mă înscriesem la un club de atletism din Chicago și, cu un vârstnic efort, mă mențineam în formă. Practicam un joc cu mingea, repede și dur, un fel de tenis. Așadar, cum aș fi putut să mă apropiu de Humboldt? Ar fi însemnat mult prea mult. În timp ce eu mă aflasem în elicopter, planând peste Manhattan, privind New Yorkul de parc-aș fi plutit într-o barcă cu fund de sticlă deasupra unui recif tropical, Humboldt băjbăia probabil printre sticlele lui să mai descopere un strop de suc pe care să-l amestece cu ginul de dimineată.

După moartea lui Humboldt, am acordat și mai multă atenție exercițiilor de cultură fizică. De Ziua Recunoștinței, la Chicago, am luat-o la sănătoasa ca să scap de un borfaș. A țâșnit dintr-o străduță întunecoasă, iar eu am zbughit-o cât ai clipi. A fost un reflex pur. Am făcut un salt și apoi un sprint pe mijlocul străzii. În adolescență nu eram un alergător prea grozav. Cum se face că acum, la cincizeci și cinci de ani, am fost binecuvântat cu harul fugii și cu putința unor accese de viteză? Mai târziu, în aceeași noapte, mă împăunam de zor: „Încă mai sunt în stare să las în urmă un drogat într-o alergare de o sută de yarzi”. Și față de cine mă fuduleam cu iuțeala picioarelor mele? Față de o fată tânără, pe nume Renata. Eram amândoi în pat. I-am povestit cum mi-am luat picioarele la spinare – cum am alergat ca fugărit de diavol, cum pur și simplu am zburat. Iar ea mi-a dat replica întocmai ca la carte (ah, curtoazia, amabilitatea fetelor ăstora frumoase!):

– Ești într-o formă grozavă, Charlie. Nu pari foarte voinic, dar ești robust, viguros și, în plus, ai eleganță.

Spunând asta, mi-a mângâiat coapsele.

Și-așa, prietenul meu Humboldt se stinsese. Cred că până și osemintele i s-au pulverizat în cimitirul săracilor. Poate că n-a mai rămas nimic în groapa lui decât un pumn de funingine. Dar Charlie Citrine încă e mai iute de picior decât criminalii înrăiți de pe străzile din Chicago, și Charlie Citrine e într-o formă grozavă, și se lăfăie în pat alături de o femeie voluptuoasă. Citrine ăsta a ajuns acum în stare să execute și un anumit exercițiu yoga, și a învățat să stea în cap, ca să-și atenueze durerile artritice. Despre colesterolul meu foarte scăzut Renata era bine informată. De asemenea, îi repetam mereu comentariile

doctorului asupra prostatei mele surprinzător de tinere și a electrocardiografei mai mult decât normale. Consolidat în iluzii și în idiotie de aceste falnice rezultate medicale, îmbrățișam o Renata pieptoasă pe salteaua mea tare. Se uita la mine cu ochi plini de pietatea iubirii. Iar eu îi inhalam mireasma delicioasă, participând personal la triumful civilizației americane. Dar pe un fantomatic pavaj de lemn dintr-un Atlantic City al minții mele, vedeam înaintând un Citrine pe muchia senilității, cu spatele cocârjat, și debil. Oh, debil, foarte debil, împins într-un scaun cu roțile pe lângă văturelele sărate, văturele meschine, neînsemnate, ca și mine. Și cine îmi împingea scaunul? Renata? Acea Renata pe care am atras-o în violentele bătălii ale fericirii printr-o strategie demnă de generalul Patton? Nu. Renata era o fată grozavă, dar n-o puteam vedea îndărătul scaunului meu cu roțile. Renata? Nu Renata. Categorie nu.

Când m-am întors la Chicago, Humboldt a devenit unul dintre morții mei importanți. Petrec mult prea mult timp meditănd și comunicând cu morții. Pe de altă parte, numele meu era legat de al lui Humboldt și, pe măsură ce trecutul se îndepărta, anii '40 începeau să capete valoare pentru fabricanții de pânzuri culturale multicolore; or, se dusese vestea că la Chicago era unul, încă în viață, pe nume Charlie Citrine, care a fost prietenul lui Von Humboldt Fleisher. Feluriți indivizi care publicau articole, teze de doctorat sau cărți mi-au scris sau au venit personal să discute cu mine subiectul Humboldt. Trebuie să spun că, la Chicago, Humboldt constituia o temă firească de meditație. Așezat la capătul sudic al Marilor Lacuri – douăzeci la sută din rezerva de apă proaspătă a întregii omeniri –, Chicago, cu gigantica lui viață exterioară, conține în el toată problema poeziei și a vieții lăuntrice din America. Aici poți contempla asemenea lucruri printr-un soi de transparență acvatică.

– Domnule Citrine, cum explicați dumneavoastră ascensiunea și decăderea lui Von Humboldt Fleisher?

– Tinere, cum intenționezi să folosești cele aflate despre Humboldt? Să publici articole și să faci carieră? Asta-i capitalism curat.

Mă gândeam la Humboldt cu mai multă seriozitate și durere decât ar reieși din relatările de mai sus. N-am iubit prea mulți

oameni. Așa încât nu-mi pot îngădui să pierd pe vreunul dintre ei. O dovadă infailibilă a dragostei mele era faptul că-l visam pe Humboldt atât de des. De fiecare dată când îmi apărea, eram teribil de impresionat și plângeam în somn. O dată am visat că ne-am întâlnit la drogheria lui Whelan, la colțul dintre Străzile 6 și 8 din Greenwich Village. Nu arăta dărâmat, plumburiu și buhăit ca atunci când îl văzusem pe Strada 46, ci era Humboldt cel trupeș și normal din anii maturității. Stătea lângă mine, la robinetul de sifon, ținând o coca-cola în mână. Am izbucnit în plâns și l-am întrebat:

– Unde ai fost? Credeam c-ai murit.

Era foarte blând, calm, părea extrem de mulțumit, și mi-a spus:

– Acum înțeleg totul.

– Totul? Ce e totul?

Dar el s-a mulțumit doar să-mi repete:

– Totul.

N-am putut scoate mai mult de la dânsul și am plâns de fericire. Firește, era numai un vis, din acelea pe care le ai când sufletul ți-e bolnav. Când sunt treaz, caracterul meu e departe de a fi un bronz. N-o să mi se ridice niciodată o statuie pentru caracter. Și lucrurile de felul ăsta probabil că sunt perfect clare pentru cei morți. Ei au terminat în sfârșit cu problematica, nebuloasa, pământeașca și umana noastră sferă. Simt că, atât timp cât trăiești, privești lucrurile dinăuntru în afară, pornind de la ego, centrul tău; pe când în moarte ai o situație periferică și privești din afară înăuntru. Îți întâlnești vechiul prieten la Whelan, încă luptându-se cu povara apăsătoare a egocentrismului. Și-l încurajezi dându-i a înțelege că atunci când o să-i vină și lui rândul să pășească în eternitate, o să înceapă și el să înțeleagă și, în sfârșit, își va putea forma o idee despre cele ce se întâmplă aici. Cum nimic din toate astea nu are vreo bază științifică, ne temem să le formulăm măcar în gând.

Mă rog, voi încerca să recapitulez: la douăzeci și doi de ani, Von Humboldt Fleisher a publicat prima lui carte de balade. Ți-ai fi închipuit că progenitura unor imigranți nevrotici din Strada 89 și din West End – cu un tată extravagant care-l vâna pe Pancho Villa și care, în fotografia pe care mi-a arătat-o

Humboldt, avea un păr atât de creț de nu i se ținea pe cap chipiul militar; și cu o mamă dintr-o familie à la „Potash și Perlmutter“, gureșă, fertilă, „afacerile-s afaceri și baseballul e baseball“, smeadă și drăguță la-nceput, mohorâtă, nebună și tăcută mai apoi –, ți-ai fi închipuit că un asemenea tânăr va scrie stângaci, că sintaxa lui va fi inacceptabilă pentru criticii fastidoși apărători ai Protestantismului și ai Tradiției Aristocratice.

Ei bine, nicidecum. Baladele lui erau pure, muzicale, spirituale, radioase, umane. Cred că erau platonice. Prin „platonice“ înțeleg o perfecțiune originară la care tânjesc să se întoarcă toate făpturile umane. Da, rostirile lui Humboldt erau impecabile. America eleganței aristocratice nu avea pricină de îngrijorare. Se agitase speriată – se așteptase ca din mahalale să se înalțe Antihristul. Și, în schimb, acest Humboldt Fleisher a întâmpinat-o cu ofranda iubirii. S-a comportat ca un gentleman. S-a dovedit fermecător. Așa încât a fost receptat cu multă căldură. Conrad Aiken l-a laudat, T.S. Eliot a primit foarte favorabil poemele lui, chiar și Yvor Winters a avut un cuvânt bun de spus. Cât despre mine, am împrumutat treizeci de dolari și, mânat de entuziasm, am plecat la New York ca să discut cu el în Bedford Street. Asta se întâmpla în 1938.

Am traversat Hudsonul cu feribotul de la Christopher Street ca să mâncăm moluște în Hoboken și am discutat problemele poeziei moderne. Vreau să spun că Humboldt a vorbit tot timpul. Să fi avut dreptate Santayana? Să fie poezia modernă barbară? Poezii moderni dispun de un material mult mai încântător decât Homer sau Dante. Ceea ce le lipsește este însă un ideal lucid și ferm. A fi creștin e imposibil, a fi păgân, la fel de imposibil. Și atunci ce-ți mai rămâne?

Venisem să aud că lucrurile mari pot fi adevărate. Așa mi s-a spus pe feribotul de la Christopher Street. Trebuiau făcute gesturi mărețe, și Humboldt le făcea. Mi-a spus că poezii ar trebui să descopere cum poate fi ocolită America pragmatică. Toate astea mi le-a turnat în acea zi. Iar eu îl ascultam cuprins de beatitudine, gătit ca un plasator de perii Fuller, într-un sufocant costum de lână cumpărat de gata, pe care mi-l pasase frate-meu Julius. Pantalonii mi-erău prea largi în talie și cămașa se

balona, pentru că frate-meu Julius avea bustul umflat. Mi-am sters transpirația cu o batistă brodată cu inițiala J.

Humboldt tocmai începuse să se îngrășe. Se lățise în umeri, dar era încă strâmt în șolduri. Mai târziu a făcut un pântece proeminent, ca Babe Ruth. Picioarele lui nu aveau astâmpăr și executau mișcări nervoase. În partea de jos, comedie de picioare târșăite; în partea de sus, atitudine princiară și demnă, un anume farmec aiuristic. O balenă ieșită la suprafață, care ar înota pe lângă barca ta, te-ar putea privi așa cum te privea el, cu ochii lui cenușii, depărtați unul de celălalt. Era și fin, și grosolan, și greoi, și aerian, iar fața îi era palidă și întunecată. Părul castaniu-auriu îi zbura în sus – două creste luminoase cu un jgheab întunecat între ele. Fruntea îi era brăzdată de o cicatrice. În copilărie căzuse pe tăișul unei patine, până și osul frunții îi fusese creat. Buzele palide erau groase, avea o gură carnoasă și dinți ce păreau imaturi, ca dinții de lapte. Își fuma țigările până la ultima scânteie, iar cravata și haina aveau pete de arsură.

Subiectul din această după-amiază a fost Succesul. Eu eram provincialul și el mă iniția... Îmi puteam da seama, mă întreba, ce însemna să rupi gura târgului cu poemele tale, și apoi să publici în continuare eseuri critice în *Partisan* și în *Southern Review*? Avea multe să-mi spună despre Modernism, Symbolism, Keats, Rilke, Eliot. Era și un băutor de nădejde. Apoi mai erau și femeile. În plus, New Yorkul se dovedea pe atunci un oraș foarte rusofil, așa încât pretutindeni nu auzai vorbindu-se decât despre lucruri rusești. Era cazul clasic, după cum afirma Lionel Abel, al unei metropole care jinduia să aparțină altei țări. New Yorkul visa să abandoneze America de Nord și să se mute în Uniunea Sovietică. În conversația lui, Humboldt luneca foarte ușor de la Babe Ruth la Rosa Luxemburg și de la Béla Kun la Lenin. Atunci și acolo mi-am dat seama că dacă n-aveam să-l citesc imediat pe Troțki, n-aș mai fi fost vrednic să stau de vorbă cu el. Îmi vorbea despre palatul Smolnii, despre *Statul și Revoluția* de Lenin. De fapt, se compara cu Lenin:

– Știu, spunea, ce a simțit Lenin în Octombrie, când a exclamat „*Es schwindelt!*“ (Te ia cu amețelă!). Asta nu însemna că îi amețea el pe toți, ci că era el însuși cam năuc. Lenin, așa

dur cum era, semăna cu o fetiță care dansează vals. Așa și eu. Succesul îmi dă amețeli, Charlie. Ideile mele îmi fură somnul. Mă culc fără să fi luat un strop de băutură în gură și camera se învârtește cu mine. Și tu o să pățești la fel, ai să vezi. Îți spun toate astea ca să te pregătesc, urma Humboldt.

Când era vorba să te fleteze, se pricepea de minune.

Ațâțat la culme, mă arătam totuși neîncrezător. Desigur însă că mă pregăteam cu asiduitate și speram să-i dau gata pe toți. În fiecare dimineață, când ne reuneam cei din echipa vânzătorilor de perii Fuller, ne spuneam în cor: „Mie-mi merge mișto, tu cum o duci?“ Dar realmente o duceam mișto. Nu era cazul să mă prefac. Nici că s-ar fi putut să fiu mai plin de avânt; bucuria de a le saluta pe gospodine, de a intra la ele ca să le văd bucătăriile, de a le asculta poveștile și văicărelile. Pe atunci, pasionata ipohondrie a ovreicelor era încă un lucru nou pentru mine, așa că le ascultam cu mare interes povestindu-mi despre tumorile și picioarele lor umflate. Le ceream să-mi vorbească despre căsniciile lor, despre nașteri, bani, boli și morți. Da, încercam să le împart în categorii și stăteam de vorbă cu ele la o cafea. Le categorisiseam în mic-burgheze, mâncătoare de soți, ariviste, isterice, etcetera. Dar scepticismul meu analitic n-avea prea mare efect asupra-mi. Eram prea entuziast. Așa încât îmi plasam plin de elan periile și, cu același elan, mă duceam serile în Greenwich Village, unde-i ascultam pe cei mai selecți vorbitori din New York: Schapiro, Hook, Rahv, Huggins și Gumbein. Copleșit de elocința lor, mă simțeam ca o mătă într-o sală de concert. Dar Humboldt era cel mai bun dintre toți. Era, pur și simplu, Mozartul conversației.

Pe feribot, Humboldt îmi spunea:

– M-am lansat prea de tânăr și am necazuri.

Și se declanșa. Perorația lui îi absorbea pe Freud, Heine, Wagner, Goethe în Italia, apucăturile lui Wild Bill Hickok, echipa de fotbal New York Giants, Ring Lardner despre teatrul de operă, Swinburne despre flagelare, John D. Rockefeller despre religie. Printre meandrele acestor variații, tema era mereu reluată, ingenios și fascinant. În acea după-amiază, străzile păreau acoperite cu scrum, dar puntea feribotului era de un cenușiu luminos. Humboldt arăta șleampăt și măreț, mintea

lui unduia ca apa și ca valurile părului blond care-i flutura pe creștet, fața cu ochii cenușii, foarte depărtați, îi era albă și încordată, mâinile adânc înfipite în buzunare, picioarele în ghete de polo lipite unul de celălalt.

– Dacă Scott Fitzgerald ar fi fost protestant, spunea Humboldt, Succesul nu i-ar fi fost atât de fatal. Uită-te, de pildă, la Rockefeller Senior, ăsta a știut cum să întâmpine Succesul, a declarat, pur și simplu, că Dumnezeu i-a dăruit toată averea. Firește că i-a dat-o în gestiune. Asta înseamnă calvinism.

Odată ce pomenea de calvinism, puteai fi sigur că avea să se lanseze în problema Grației și Corupției. De la corupție trecea la Henry Adams, care afirmase că, oricum, în câteva decenii progresul mecanic o să ne facă să ne frângem gâtul, de la Henry Adams trecea la problema predominanței într-o epocă de revoluții, la amalgamarea raselor, la mase, și de la acestea se întorcea la Tocqueville, Horatio Alger și Ruggles de la Red Gap. Fiind mare amator de cinema, Humboldt citea regulat revista *Zvonurile Ecranului*. Își amintea de Mae Murray ca de o zeiță în paiete, pe scenă la Loew, invitând puștimea s-o viziteze în California.

– A fost o mare stea în *Regina Tasmaniei* și în *Vrăjitoarea Circe* și a sfârșit ca o babornită nenorocită într-un azil de săraci. Și ce să mai vorbim despre ăla cum-naiba-i-zice care s-a sinucis la spital? A luat o furculiță și și-a străpuns inima, bătându-și-o în piept cu tocul pantofului, nefericitul!

Ăsta era un lucru trist. De fapt, nu-mi păsa deloc câți oameni mușcau țărâna. Eu, unul, eram încântător de fericit. Până atunci, nu mai fusesem în casa unui poet, nu mai băusem gin curat, nu mai mâncasem moluște fierte în abur, nu mai simțisem mirosul fluxului mării. Nu mai auzisem vorbindu-se în felul acela despre afaceri, despre puterea lor de a împietri sufletul. Humboldt vorbea splendid despre splendorii, abominabilii bogătași. Te făcea să-i vezi prin prisma artei. Monologul lui era un oratoriu în care el cânta și executa toate partiturile. Avântându-se în înalțuri, începu să vorbească despre Spinoza, despre felul în care valorile eterne și infinite îți hrănesc spiritul cu încântare. Acesta era Humboldt cărturarul, care absolvise strălucit filosofia cu marele Morris R. Cohen. Mă îndoiesc că ar fi vorbit la fel

în fața oricui altcuiva, cu excepția unui puștan din provincie. Dar după ce isprăvi cu Spinoza, Humboldt păru puțin abătut și-mi spuse:

– O mulțime de oameni așteaptă să mă vadă doborât, cu fața la pământ. Am un milion de dușmani.

– Serios? De ce?

– Nu cred că ai citit vreodată despre comunitatea canibalică a indienilor Kwakiutl, urmă învățatul Humboldt. Acolo, neofitul, după ce-și execută dansul de inițiere, cade într-un soi de exaltare și se ospătează cu carne de om. Dar dacă săvârșește vreo greșală în timpul ritualului, atunci întreaga adunare îl sfâșie în bucăți.

– Dar cum se poate ca poezia să-ți aducă un milion de dușmani?

Mi-a răspuns că-i pusesem o întrebare inteligentă, dar, evident, nu era sincer. Se întunecă la față și vocea îi deveni ștearsă – dogită –, de parcă în gama lui rezonantă se strecurase un zângănit de tinichea. Acesta se auzea acum.

– Eu gândesc despre mine că aduc o jertfă pe altarul artei, dar alții nu văd lucrurile tot așa.

Nu, clar că nu fusese o întrebare inteligentă; simplul fapt că o pusesem denota că nu cunoșteam Răul, și din moment ce nu cunoșteam Răul, admirația mea era lipsită de valoare. M-a iertat însă, pentru că nu eram decât un copilandru. Dar când am auzit zângănitul acela de tinichea, mi-am dat seama că trebuie să învăț să mă apăr. Humboldt dăduse cep afecțiunii și admirației mele, care se revărsau acum – un ritm primejdios. Hemoragia aceasta de solitudine avea să mă slăbească, și când o să fiu slab și neajutorat o s-o iau pe coajă. „Aha!”, mi-am zis, „vrea să-i țin isonul fără să crâcnesc. O să mă terorizeze. Trebuie să fiu cu ochii-n patru.”

În acea noapte apăsătoare când am avut parte din plin de succesul meu, Humboldt a organizat un pichet de protest în fața teatrului Belasco. Tocmai i se dăduse drumul din Bellevue. Strada era îmbăiată de o imensă reclamă luminoasă: *Von Trenck de Charles Citrine*. Mii de becuri electrice scânteiau. Sosisem în ținută de gală, și în fața teatrului am dat peste Humboldt cu o șleahță de golani și suporteri. Am coborât din

taxi, împreună cu prietena mea, și am fost prins în învâlmășeala de pe trotuar. Poliția stăvilea mulțimea. Suporterii lui zbierau și făceau tărăboi, iar Humboldt își purta pancarta ca pe o cruce. Pe această pancartă de pânză sta scris cu litere cursive, în culori luminoase: „Autorul acestei Piese este un Trădător”. Demonștrării erau îmbrânciți îndărăt de către poliție, așa încât Humboldt și cu mine nu ne-am întâlnit față-n față. Doream să fie mătrășit? m-a întrebat asistentul de regie.

– Nu, am răspuns, tremurând jignit. Pe vremuri eram protejatul lui. Am fost buni prieteni, trăsnițul naibii! Lăsați-l în pace.

Demmie Vonghel, tânăra care mă însoțea, mi-a spus:

– Ai o inimă bună, Charlie! Așa e, ești un om bun.

Von Trenck a ținut afișul pe Broadway timp de opt luni. Aproape un an de zile m-am bucurat de atenția publicului, fără să-l fi învățat în schimb ceva.

Acum să revenim la moartea lui Humboldt: a murit la IIscombe, în apropiere de teatrul Belasco. Din cât am putut reconstitui faptele, și-a petrecut ultima noapte șezând pe pat în camera lui sordidă și, probabil, citind. Cărțile pe care le-am găsit la el erau poemele lui Yeats și *Fenomenologia* lui Hegel. Pe lângă acești autori vizionari mai erau și ziarele *Daily News* și *Post*. Se ținea la curent cu sportul și cu viața de noapte, cu avioanele cu reacție și activitățile clanului Kennedy, cu prețurile automobilelor vechi și cu anunțurile publicitare. Devastat de boală cum era, își menținea interesul de american normal. Apoi, pe la trei dimineața – nu prea avea somn în ultima vreme – i-a venit ideea să-și care jos gunoiul și, în lift, l-a lovit un atac de cord. Sub impulsul durerii, se pare că a căzut peste panoul cu butoane, apăsându-le pe toate, inclusiv butonul de alarmă. Toate soneriile sunau, ușile liftului s-au deschis, el s-a împleticit până într-un coridor, unde s-a prăbușit răsturnând găleata de gunoi și răspândind în jur cutii de conserve, zaț de cafea și sticle goale. Simțind că se înăbușă, și-a sfâșiat cămașa. Când au sosit polițiștii ca să transporte cadavrul la spital, l-au găsit cu pieptul gol. Spitalul a refuzat să-l mai primească, așa că l-au dus la morgă. Printre cei care lucrau la morgă nu se numărau cititori de poezie modernă. Numele Von Humboldt

Fleisher nu le-a spus absolut nimic. Drept care a zăcut acolo, un anonim în plus.

De curând l-am vizitat pe unchiul lui, Waldemar, în Coney Island. Bătrânul jucător la curse era internat într-un azil. Mi-a spus:

– Polițiștii l-au jumulit pe Humboldt. I-au luat ceasul și banii, ba chiar și stiloul. El folosea întotdeauna un stilou. Nu scria poezie cu pixul.

– Ești sigur că avea bani la el?

– Niciodată nu se mișca fără minimum o sută de dolari în buzunar. S-ar cuveni să știi cum ținea el la bani. Îmi lipsește băiatul! Tare-mi mai lipsește!

Simțeam și eu același lucru. Moartea lui Humboldt mă mișca mai mult decât gândul la propria mea moarte. Făcuse el ce făcuse ca să fie jelit și să i se simtă lipsa. Humboldt dădea o încărcătură emoțională sufletului său, iar fața lui oglindea cele mai grave, cele mai fundamentale simțăminte omenești. O față ca a lui nu putea fi niciodată uitată. Dar cu ce finalitate fusese creată?

Recent, chiar primăvara trecută, m-am pomenit gândindu-mă la acest lucru, printr-o asociație foarte bizară. Mă aflam cu Renata într-un tren în Franța, făcând o călătorie pe care, ca majoritatea călătoriilor, nici n-o dorisem și nici nu îmi folosea la nimic. Renata mi-a atras atenția asupra peisajului, spunându-mi:

– Nu-i așa că-i frumos?

Am privit afară și am văzut că avea dreptate. Era într-adevăr frumos. Dar eu am văzut de multe ori Frumosul, așa încât am închis ochii. Am izgonit idolii de lut ai Aparentelor. Aidoma tuturor celorlalți, fusesem și eu învățat să văd acești idoli, dar mă săturasem de tirania lor. Ba chiar îmi spuneam că vălul picat nu mai e ce-a fost odată. Se uzase și el. Ca ruloul de prosop dintr-o toaletă mexicană. Mă gândeam la forța abstracțiunilor colective, și așa mai departe. Mai mult ca oricând tânjim după scânteietoarea vioiciune a iubirii neîngrădite și, mai mult ca oricând, idolii sterpi ni se pun de-a curmezișul. O lume de categorii, golită de spirit, așteaptă să-i reînvie viața. Humboldt părea să fie un instrument al acestei reînvieri. Misiunea sau

vocația îi era întipărită pe față. Speranța unei noi frumuseți. Făgăduința, taina frumuseții.

Întâmplător, în SUA, lucrul acesta le conferă oamenilor o înfățișare foarte străină.

Era în firea lucrurilor ca Renata să-mi atragă atenția asupra frumosului. Avea o participare personală la el, era direct legată de Frumusețe.

Și totuși fața lui Humboldt arăta limpede că el înțeluse ce era de făcut. Și mai arăta că nu se dăduse în lături s-o facă. Obişnuia și el să-mi atragă atenția asupra peisajelor. Spre sfârșitul anilor patruzeci, el și Kathleen, tineri căsătoriți, s-au mutat din Greenwich Village la țară în New Jersey și, când le-am făcut o vizită, Humboldt nu vorbea de altceva decât de glie, arbori, flori, portocale, soare, Paradis, Atlantida, Radamante. Turuia despre William Blake la Felpham și Paradisul lui Milton, și înjura orașul. Orașul era o împutăciune. Pentru a-i putea urmări complicata conversație era nevoie să-i cunoști lecturile fundamentale. Eu i le știam: *Timaios* al lui Platon, Proust despre Combray, Vergiliu despre muncile agricole, Marvell despre grădini, poezia caraibiană a lui Wallace Stevens și așa mai departe. Una dintre explicațiile apropierei dintre mine și Humboldt era aceea că mă dovedisem dispus să urmez întregul curs.

Humboldt și Kathleen locuiau deci într-o vilioasă la țară. De câteva ori pe săptămână Humboldt venea în oraș pentru treburi – treburi de poet. Se afla în culmea gloriei, deși nu și a capacităților sale. După câte știam, avea vreo patru sinecure. Se poate să fi fost mai multe. Considerând normal să trăiesc din cincisprezece dolari pe săptămână, nu eram în stare să-i evaluez nevoile și veniturile. Era foarte misterios în chestiunile astea, dar făcea aluzii la sume mari. Și acum fusese numit la Princeton pe un an de zile, ca suplinitor al profesorului Martin Sewell. Sewell urma să țină în Damasc niște cursuri asupra lui Henry James. Și prietenul său, Humboldt, avea să-l suplinească. În programul catedrei era prevăzut și un preparator, iar Humboldt m-a recomandat pe mine. Speculând serios boom-ul cultural postbelic, recenzasem tone de cărți pentru *The New Republic* și *Times*. Humboldt mi-a spus: